

Co robić, by polska szkoła była miejscem spotkań wszystkich?

DOI: 10.47050/jows.2024.2.65-68

Współcześni nauczyciele w obliczu rosnącej liczby imigrantów stają przed koniecznością rozwijania kompetencji interkulturowych uczniów. Obcokrajowcy w Polsce są różnorodni pod względem etnicznym, kulturowym i religijnym, co wpływa na relacje społeczne i stawia przed nami wyzwania edukacyjne. Należy wspierać dzieci w rozwoju otwartości i tolerancji, by mogły funkcjonować w zróżnicowanym społeczeństwie bez uprzedzeń i stereotypów. W tym kontekście pomoc może edukacja nieformalna.

Wędrowka jest stałym elementem historii ludzkości. Człowiek przenoślił się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu jedzenia, bezpiecznego schronienia, ziemi i lepszego klimatu – migracje te wymagały od niego porozumienia międzykulturowego. W sytuacji, w jakiej obecnie znajduje się Polska, obserwujemy dużą i gwałtowną potrzebę rozwijania kompetencji interkulturowych. Wybuch wojny w Ukrainie, sytuacja na granicy z Białorusią, migracje ludzi niemalże z całego świata, powroty Polaków do kraju po dłuższej nieobecności, to tylko niektóre ze zjawisk kształtujących współczesną Polskę. Obecny świat wymusza na nas codzienny kontakt z obcymi kulturowo ludźmi, bez względu na to, czy ktoś sobie tego życzy, czy też nie.

Obcokrajowcy w Polsce są grupą zróżnicowaną ze względu na pochodzenie etniczne, kulturę, religię, pozycję społeczną, typ wykonywanej pracy, a także długość pobytu w naszym kraju. Wszystkie te czynniki nie są bez znaczenia, jeśli chodzi o stosunek Polaków do poszczególnych grup ludzkich innych niż „nasze”.

Swoją stosunek do *obcych* mają nie tylko osoby dorosłe – ukształtowane, świadome i w większości odpowiedzialne. Choć istnieje dość powszechne przekonanie, że dzieci są dużo bardziej otwarte na nowość i odmienność (a ich postawy, stereotypy i uprzedzenia kształtują się dopiero później, w okresie dojrzewania), rzeczywistość przedstawia się nieco inaczej. Badania empiryczne nad powstawaniem uprzedzeń i stereotypów – prowadzone najczęściej w Stanach Zjednoczonych (Winkler 2009; Weigl 2024), ale również w Polsce (Młynarczuk-Sokołowska, Potoniec i Szostak-Król 2015) i Europie (Bigler 2013) – jednoznacznie dowodzą, że pierwsze oznaki świadomości etnicznej, na przykład różnicy koloru skóry, pojawiają się w 4–5 roku życia dziecka. W tym czasie dzieci wykazują pierwsze preferencje i uprzedzenia wobec innych, a do 7 roku życia wyraźnie faworyzują swoją grupę etniczną (Weigl 2024). Wszystkie te dane świadczą o tym, że przekonanie o naturalnej otwartości dziecka oraz łatwości akceptowania inności jest fałszywe. Dlatego dzieci potrzebują wsparcia i towarzyszenia im w tej drodze „mądrygo dorosłego”, który w sposób rzetelny wprowadzi ich w świat *Innego* i następnie zmierzy się z nieadekwatnymi, często krzywdzącymi postawami wobec tej odmienności. Paradoksalnie największą świadomość swojej kultury zyskuje się, poznając inne, odmienne. Tylko wtedy, otwierając się na nowe, jesteśmy w stanie porównać swój kraj i kulturę, w jakiej żyjemy, z inną, czasami dalece odmienną. Porównanie może prowadzić do wzbogacenia naszego życia oraz zmiany.

W Polsce większość projektów i badań skoncentrowanych jest na osobach dorosłych: nauczycielach, wychowawcach, na weryfikowaniu

MAJA WENDERLICH

Akademia Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

ich wiedzy, sposobów przekazywania tej wiedzy, postaw i umiejętności komunikacyjnych. Uważam zatem, że warto się przyjrzeć perspektywie dziecka i w zgodzie z jego możliwościami, zarówno umysłowymi, jak i psychicznymi, budować solidne podstawy tolerancji i akceptacji. Mogłoby to się przyczynić do ukształtowania jednostki bez uprzedzeń i lęków, otwartej na siebie i Innych. W dzisiejszej Polsce, ze względu na liczbę osób obcych kulturowo, jest to szczególnie ważna i paląca kwestia. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego z 31 grudnia 2019 roku aż 2 106 101 cudzoziemców mieszkało w Polsce (Lis 2020). To pierwsze tego rodzaju zbiorcze opracowanie. Można przyjąć, że liczba ta w roku 2022/23 drastycznie się zwiększyła z powodu inwazji Rosji na Ukrainę¹.

¹ Nie podaję dokładnej liczby uchodźców wojennych, gdyż stale się ona zmienia.

Kształtowanie kompetencji interkulturowych u najmłodszych

Kompetencje interkulturowe to zespół umiejętności, które pozwalają na efektywne funkcjonowanie w środowisku międzykulturowym. Ułatwiają zrozumienie osób pochodzących z innych kultur, komunikację z nimi, budowanie trwałych, satysfakcjonujących relacji oraz sprawne działanie.

W jaki sposób edukacja nieformalna może sprzyjać rozwojowi kompetencji interkulturowych? Rozważmy najpierw, czym jest edukacja nieformalna. W moim rozumieniu odnosi się ona do procesu zdobywania i rozwijania umiejętności językowych oraz wszystkiego, co z tym związane, poza tradycyjnymi strukturami edukacyjnymi, takimi jak szkoły (typowe lekcje) lub kursy wszelkiego rodzaju. Ta forma nauki jest elastyczniejsza i opiera się na indywidualnym podejściu. Wprowadzając elementy edukacji nieformalnej w proces wychowania najmłodszych, można im pomóc kształtować kompetencje interkulturowe w naturalny i przyjemny sposób. Oto kilka rozwiązań, które można przy tym wykorzystać:

- Międzykulturowe zajęcia i gry:** Organizowanie zabaw, gier i działań artystycznych, które promują różnorodność kulturową. Można również organizować tematyczne dni kulturowe, podczas których dzieci mogą próbować potraw, słuchać tradycyjnej muzyki, tańczyć i poznać obyczaje różnych krajów. Jest to chyba najczęstsza praktyka, jeżeli chodzi o edukację interkulturową najmłodszych w Polsce.
- Książki i opowieści z różnych kręgów kulturowych:** Czytanie pomaga dzieciom rozwijać empatię i zrozumienie wobec innych kultur. Najlepiej w tym wypadku wybierać książki, które opowiadają o bohaterach z różnych środowisk kulturowych.
- Znajdowanie przyjaciół z różnych kultur:** Warto zachęcać dzieci do zawierania przyjaźni z rówieśnikami z różnych krajów i kultur. To pozwoli im na naturalną wymianę doświadczeń i zrozumienie Innych. Przykładem może być nauczyciel (autorytet), który opowie o swoich doświadczeniach z tym związanych i tym samym zachęci dzieci do podobnej praktyki. Bez wątplenia należy ukazać zalety kontaktów międzykulturowych.
- Wyjścia i wizyty:** Organizowanie wyjazdów do muzeów, galerii sztuki, restauracji lub uczestniczenie w festiwalach, gdzie dzieci mogą na własne oczy zobaczyć różnorodność kultur i tradycji. Takie doświadczenia mogą się zamienić w niesamowitą przygodę, wspomnianą nawet w dorosłości. Pozytywne podłoże emocjonalne takiego wydarzenia, zachowując się w pamięci, stworzy podwaliny do wychowania bardziej otwartego na inność człowieka.
- Rozmowy i refleksje, wspieranie komunikacji:** Zachęcanie dzieci do rozmów na temat różnic kulturowych i do refleksji nad własnymi przekonaniami i stereotypami. Nie ma nic bardziej fascynującego niż poznawanie siebie i świata poprzez dialog ze sobą i z innymi. Wskazywanie dzieciom, że różnice kulturowe nie są przeszkodą, ale okazją do ciekawej wymiany informacji i doświadczeń. Zachęcanie ich do zadawania pytań i słuchania uważnie innych.
- Nauczyciele i opiekunowie jako wzory:** Nauczyciele i opiekunowie powinni być wzorcami promującymi akceptację różnorodności. Powinni posiadać wiedzę na temat innych kultur, tradycji, obrzędów, obyczajów.

Badania nad zagadnieniem interkulturowości nie są czymś nowym. Istnieje wiele opracowań zarówno w Polsce (Strzałka 2005; Wójcik 2010; Szczurek-Boruta 2013), jak i na świecie (Wach 2015), które zgłębiają ten temat w różnych obszarach. Kluczowe obszary składające się na kompetencję interkulturową są złożone – obejmują wiele kompetencji częściowych. Jej nabycie to, tak jak wcześniej wspomniałam, rezultat uczenia się przez całe życie (Bednarz 2019). Dlatego tak ważne jest moim zdaniem nadawanie im kształtu już od najmłodszych lat.

Na szczególną uwagę zasługuje model kompetencji interkulturowych zaproponowany przez Rusella Gerstena (1992). Obejmuje on trzy wymiary, które częściowo na siebie nachodzą: emocjonalny, poznawczy, komunikatywny\behawioralny. Warto byłoby w przyszłości przyjrzeć się trzem obszarom, które wchodzą w skład tego modelu w odniesieniu do dzieci, czyli wiedzy (wymiar kognitywny), postawom-nastawieniom (afektywny) oraz komunikacji (komunikacyjno-pragmatyczny).

Innym, ciekawym rozwojowym modelem dotyczącym wrażliwości międzykulturowej jest ten zaproponowany przez Milтона Bennetta, znany jako Skala Bennetta. Autor opisuje etapy rozwoju w kierunku głębszego zrozumienia i docenienia różnic międzykulturowych. Bennett (2017) określił, że na poziomie wrażliwości kulturowej dochodzi do przejścia od etnocentryzmu (charakteryzującego się zaprzeczaniem, obroną i minimalizacją kontaktów z obcymi kulturowo ludźmi) do etnorelatywizmu (cechującego się akceptacją, adaptacją bądź integracją). Zmiana sposobu myślenia nie zachodzi w ciągu pięciu minut. Jest to proces bardzo złożony i rozłożony w czasie, uzależniony również od konkretnych okoliczności.

Uczenie formalne mimo swych niewątpliwych zalet posiada pewne ograniczenia. Najważniejszym jest to, że nie jest w stanie przygotować młodych ludzi na rozwój kompetencji interkulturowych w pełnym zakresie. Dlatego tak ważne są wszelkie alternatywne formy kształcenia najmłodszych, by poszerzając swe horyzonty, czerpali oni radość i wiedzę z różnorodności. Należy pamiętać, aby działania nieformalne nastawione na otwieranie uczniów na inne kultury były dostosowane do wieku i poziomu rozwoju dzieci. Dzięki temu będą one mogły naturalnie rozwijać swoje kompetencje interkulturowe i uczyć się, szanując oraz doceniając różnice między ludźmi z różnych kultur.

Zakończenie

Tak pięknie się różnimy – to popularne powiedzenie podkreśla piękno i wartość różnorodności kulturowej, etnicznej i społecznej. To przypomnienie, że nasze różnice w wyglądzie, języku, przekonaniach, tradycjach i doświadczeniach są tym, co czyni naszą planetę ciekawą i bogatą. Zdanie to zachęca do szacunku, akceptacji i empatii wobec innych ludzi, niezależnie od tego, skąd oni pochodzą oraz jakie są ich przekonania. Wspólna akceptacja i zrozumienie różnic mogą prowadzić do bardziej pokojowego i harmonijnego współżycia między ludźmi.

Czy Polska szkoła jest miejscem prawdziwych spotkań wszystkich? Chyba nie ma jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Niektóre placówki aspirują do bycia otwartymi, idącymi z duchem czasu. Inne zaś są bardziej zamknięte i wspierają tylko swoje tradycje. Jedno jest pewne – najważniejszy wydaje się tu odpowiedni dialog nauczyciela z uczniem, jego wspierająca postawa. Dodatkowym atutem w szkole, gdzie wszyscy bez wyjątku mogą „się spotkać”, będzie różnorodna kadra pedagogiczna – może to pomóc w stworzeniu bardziej reprezentatywnego środowiska edukacyjnego. Niezbędne jest również wsparcie psychologiczne i doradcze. Szkoły, lub ogólnie placówki edukacyjne, mogą zatrudniać psychologów i doradców, którzy są wyposażeni w narzędzia oraz wiedzę potrzebną do wsparcia uczniów w radzeniu sobie z problemami związanymi z tożsamością, dyskryminacją bądź trudnościami emocjonalnymi. Nieocenione mogą okazać się także programy edukacyjne i działania społeczne, które promują akceptację i zrozumienie różnorodności, takie jak np. warsztaty dotyczące tolerancji, szkolenia antydyskryminacyjne czy projekty edukacyjne dotyczące różnorodności kulturowej i etnicznej.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarz, K. (2019), *Kompetencja interkulturowa w dydaktyce języków obcych – przegląd badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka” nr 11, s. 81.
- Bennett, M.J. (2017), *Development Model of Intercultural Sensitivity*, [w:] Y. Kim (red.), *International Encyclopedia of Intercultural Communication*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Bigler, R.S. (2013), *Understanding and Reducing Social Stereotyping and Prejudice Among Children*, [w:] R. Mahzarin, S.A. Banaji, *Navigating the Social World: What Infants, Children, and Other Species Can Teach Us*, Oxford: Oxford University Press, s. 327–331.
- Gersten, R. (1992), *Bilingual immersion: A longitudinal Evaluation of the El Paso Program*, [w:] *Research in English Acquisition and Development*, Waszyngton D.C.: The READ Institute.
- Lis, M. (2020), *GUS podał szacowaną liczbę cudzoziemców w Polsce. Przekroczyła dwa miliony*, <businessinsider.com.pl/wiadomosci/liczba-cudzoziemcow-w-polsce-ta-ponad-dwa-miliony-gus-podal-dane/tjldtmd>, [dostęp: 6.01.2024].
- Młynarczuk-Sokołowska, A., Potoniec, K., Szostak-Król, K. (2015), *Przygody Innego. Bajki międzykulturowe na rzecz integracji dzieci cudzoziemskich*, Białystok: Wydawnictwo Fundacja Dialog.
- Strzałka, A. (2005), *Rozwijanie pedagogicznej świadomości interkulturowej przyszłych i obecnych nauczycieli języka angielskiego*, [w:] M. Dąbrowska (red.), *Język polski i języki obce – kontakty, kultura, dydaktyka*, Kraków: Tertium, s. 371–379.
- Szczurek-Boruta, A. (2013), *Edukacja międzykulturowa na Śląsku Cieszyńskim*, „Pedagogika Społeczna”, nr 1, s. 9–27.
- Wach, A. (2015), *Advanced Learners Intercultural Experience Through Computer-Enhanced Technology: A study of Polish and Romanian Students*, [w:] L. Piasecka, M. Adams-Tukiendorf, P. Wilk (red.), *New Media and Perennial Problems in Foreign Language Learning and Teaching*, Cham–Heidelberg–Nowy Jork–Dordrecht–Londyn: Springer, s. 21–38.
- Weigl, B. (2024), *Dylematy edukacji wielokulturowej dziecka przedszkolnego*, <miedzykulturowa.org.pl/cms/dylematy-edukacji-wielokulturowe.html>, [dostęp: 5.01.2024].
- Winkler, E.N. (2009), *Children Are Not Colorblind: How Young Children Learn Race*. *High Reach Learning*, „PACE” nr 3(3), s. 1–8.
- Wójcik, D. (2010), *Rozwijanie kompetencji interkulturowej na lekcji języka niemieckiego. Analiza wybranych przykładów z podręcznika „Partnersprache”*, [w:] M. Mackiewicz (red.), *Kompetencja interkulturowa w teorii i praktyce edukacyjnej*, Poznań, s. 163–174.

DR MAJA WENDERLICH Adiunkt w Instytucie Wspomagania Rozwoju Człowieka i Edukacji Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Nauczycielka edukacji wczesnoszkolnej oraz języka angielskiego specjalizująca się w nauczaniu najmłodszych.